כיתה י' | תנ"ך | שיעור 4 מתוך 7 | 45 דק' | שמות י, א-כט

ממלכתי: סיפור המכות ויציאת מצרים (שמות ז-יג) נלמד בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

ארבה וחושך: "בנערינו ובזקנינו נלך"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מכות הארבה והחושך ואת שלבי המשא ומתן "מי ומי ההלכים" (י, א-כט)
- התלמידים ינתחו את מטרת המכות "ולמען תספר באזני בנך ובן בנך" (י, ב) ואת תשובת משה "בנערינו ובזקנינו נלך" (י, ט)
- התלמידים ידונו במשמעות של זהות שעוברת בין הדורות, ובמחיר של חושך שבו "לא ראו איש את אחיו"

❓ השאלה הגדולה של השיעור

למה משה מתעקש שכולם ייצאו, הצעירים, הזקנים והמקנה?

פרעה מוכן לוותר: "לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־ה'" (י, יא), ואחר כך "רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם, יֻצָּג" (י, כד). משה עונה "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ" ו"לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה". למה אין כאן פשרה?

🧪 פתיחה

שואלים: "אם הייתם יכולים לקחת לטיול השנתי רק חצי מהכיתה, האם זה עדיין היה טיול של הכיתה?" אחרי דיון קצר: היום פרעה מציע למשה "חצי יציאה", ומשה מסרב.

📖 הסבר למורה

פרק י נפתח בהסבר למטרת המכות: "וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ, אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם" (י, ב). המכות אינן רק אירוע בהווה; הן סיפור שעתיד לעבור מדור לדור. הספורנו: "לְמַעַן יֵדְעוּ דוֹרוֹת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל אֵלֶּה". זה מכין את מצוות "והגדת לבנך" בפרקים יב-יג.

בפעם הראשונה עבדי פרעה מתערבים: "הֲטֶרֶם תֵּדַע, כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם" (י, ז). רש"י: "הַעוֹד לֹא יָדַעְתָּ כִּי אָבְדָה מִצְרַיִם". פרעה מתחיל משא ומתן עוד לפני המכה ושואל "מִי וָמִי, הַהֹלְכִים". משה עונה בתשובה הכוללת: "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ; בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵינוּ... כִּי חַג־ה' לָנוּ". פרעה מציע רק את הגברים, ומגרש את משה.

אחרי הארבה פרעה שוב אומר "חָטָאתִי לַה' אֱלֹהֵיכֶם – וְלָכֶם" ומבקש "שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם". הרשב"ם מעיר שרק כאן, אחרי שפרעה הודה בברד וחזר בו, ה' אומר למשה במפורש "כי אני הכבדתי את

לבו". והאבן עזרא מוסיף שהמילים "ואת לב עבדיו" באו כי לב העבדים "רך" בשלב הזה.

מכת החושך באה בלי אזהרה (המכה השלישית בשלשה). "לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו, וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו... וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר, בְּמוֹשְׁבֹתָם". רש"י מביא מדרש קשה: "שֶׁהָיוּ בְיִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר רְשָׁעִים וְלֹא הָיוּ רוֹצִים לָצֵאת", ומתו בימי החושך. בסוף הפרק נקטע הקשר: "אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי", ומשה עונה "כֵּן דִּבַּרְתָּ".

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

שמות פרק י, פסוקים א-כ

(א) וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל־מֹשֶׁה, בֹּא אֶל־פַּרְעֹה: כִּי־אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת־לִבּוֹ, וְאֶת־לֵב עֲבָדָיו, לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה, בְּקִרְבּוֹ.

(ב) וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ, אֵת אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם, וְאֶת־אֹתֹתַי, אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בָם; וִידַעְתֶּם, כִּי־אֲנִי ה׳.

(ג) וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן, אֶל־פַּרְעֹה, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כֹּה־אָמַר ה׳ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים, עַד־מָתַי מֵאַנְתָּ לֵעָנֹת מִפָּנָי; שַׁלַּח עַמִּי, וְיַעַבְדֻנִי.

(ד) כִּי אִם־מָאֵן אַתָּה, לְשַׁלֵּחַ אֶת־עַמִּי – הִנְנִי מֵבִיא מָחָר אַרְבֶּה, בִּגְבֻלֶךָ.

(ה) וְכִסָּה אֶת־עֵין הָאָרֶץ, וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת־הָאָרֶץ; וְאָכַל אֶת־יֶתֶר הַפְּלֵטָה, הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן־הַבָּרָד, וְאָכַל אֶת־כָּל־הָעֵץ, הַצֹּמֵחַ לָכֶם מִן־הַשָּׂדֶה.

(ו) וּמָלְאוּ בָתֶּיךָ וּבָתֵּי כָל־עֲבָדֶיךָ, וּבָתֵּי כָל־מִצְרַיִם, אֲשֶׁר לֹא־רָאוּ אֲבֹתֶיךָ וַאֲבוֹת אֲבֹתֶיךָ, מִיּוֹם הֱיוֹתָם עַל־הָאֲדָמָה עַד הַיּוֹם הַזֶּה; וַיִּפֶן וַיֵּצֵא, מֵעִם פַּרְעֹה.

(ז) וַיֹּאמְרוּ עַבְדֵי פַרְעֹה אֵלָיו, עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ – שַׁלַּח אֶת־הָאֲנָשִׁים, וְיַעַבְדוּ אֶת־ה׳ אֱלֹהֵיהֶם; הֲטֶרֶם תֵּדַע, כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם.

(ח) וַיּוּשַׁב אֶת־מֹשֶׁה וְאֶת־אַהֲרֹן, אֶל־פַּרְעֹה, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, לְכוּ עִבְדוּ אֶת־ה׳ אֱלֹהֵיכֶם; מִי וָמִי, הַהֹלְכִים.

(ט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ; בְּבָנֵינוּ וּבְבֹנוֹתֵינוּ בְּצֹאנֵנוּ וּבְבְקָרֵנוּ, נֵלֵךְ – כִּי חַג־ה׳, לָנוּ.

(י) וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם, יְהִי כֵן ה׳ עִמָּכֶם, כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם, וְאֶת־טַפְּכֶם; רְאוּ, כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם.

(יא) לֹא כֵן, לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים וְעִבְדוּ אֶת־ה׳ – כִּי אֹתָהּ, אַתֶּם מְבַקְשִׁים; וַיְגָרֶשׁ אֹתָם, מֵאֵת פְּנֵי פַרְעֹה.

(יב) וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל־מֹשֶׁה, נְטֵה יָדְךָ עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם בָּאַרְבֶּה, וְיַעַל, עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם; וְיֹאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ, אֵת כָּל־אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד.

(יג) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־מַטֵּהוּ, עַל־אֶרֶץ מִצְרַיִם, וַה׳ נִהַג רוּחַ־קָדִים בָּאָרֶץ, כָּל־הַיּוֹם הַהוּא וְכָל־הַלָּיְלָה; הַבֹּקֶר הָיָה – וְרוּחַ הַקָּדִים, נָשָׂא אֶת־הָאַרְבֶּה.

(יד) וַיַּעַל הָאַרְבֶּה, עַל כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיָּנַח, בִּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם: כָּבֵד מְאֹד – לְפָנָיו לֹא־הָיָה כֵן אַרְבֶּה כָּמֹהוּ, וְאַחֲרָיו לֹא יִהְיֶה־כֵּן.

(טו) וַיְכַס אֶת־עֵין כָּל־הָאָרֶץ, וַתֶּחְשַׁךְ הָאָרֶץ, וַיֹּאכַל אֶת־כָּל־עֵשֶׂב הָאָרֶץ וְאֵת כָּל־פְּרִי הָעֵץ, אֲשֶׁר הוֹתִיר הַבָּרָד; וְלֹא־נוֹתַר כָּל־יֶרֶק בָּעֵץ וּבְעֵשֶׂב הַשָּׂדֶה, בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם.

(טז) וְעַתָּה, שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם, וְהַעְתִּירוּ, לַה' אֱלֹהֵיכֶם; וְיָסֵר, מֵעָלַי, רַק, אֶת־הַמָּוֶת הַזֶּה.

(יז) וַיֵּצֵא, מֵעִם פַּרְעֹה; וַיֶּעְתַּר, אֶל־ה'.

(יח) וַיַּהֲפֹךְ ה' רוּחַ־יָם, חָזָק מְאֹד, וַיִּשָּׂא אֶת־הָאַרְבֶּה, וַיִּתְקָעֵהוּ יָמָּה סוּף: לֹא נִשְׁאַר אַרְבֶּה אֶחָד, בְּכֹל גְּבוּל מִצְרָיִם.

(כ) וַיְחַזֵּק ה', אֶת־לֵב פַּרְעֹה; וְלֹא שִׁלַּח, אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

שמות פרק י, פסוקים כא-כט

(כא) וַיֹּאמֶר ה' אֶל־מֹשֶׁה, נְטֵה יָדְךָ עַל־הַשָּׁמַיִם, וִיהִי חֹשֶׁךְ, עַל־אֶרֶץ מִצְרָיִם; וְיָמֵשׁ, חֹשֶׁךְ.

(כב) וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת־יָדוֹ, עַל־הַשָּׁמָיִם; וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֲפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם, שְׁלֹשֶׁת יָמִים.

(כג) לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו, וְלֹא־קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו – שְׁלֹשֶׁת יָמִים; וּלְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר, בְּמוֹשְׁבֹתָם.

(כד) וַיִּקְרָא פַרְעֹה אֶל־מֹשֶׁה, וַיֹּאמֶר לְכוּ עִבְדוּ אֶת־ה' – רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם, יֻצָּג: גַּם־טַפְּכֶם, יֵלֵךְ עִמָּכֶם.

(כה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, גַּם־אַתָּה תִּתֵּן בְּיָדֵנוּ זְבָחִים וְעֹלֹת; וְעָשִׂינוּ, לַה' אֱלֹהֵינוּ.

(כו) וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ, לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה – כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח, לַעֲבֹד אֶת־ה' אֱלֹהֵינוּ; וַאֲנַחְנוּ לֹא־נֵדַע, מַה־נַּעֲבֹד אֶת־ה', עַד־בֹּאֵנוּ, שָׁמָּה.

(כז) וַיְחַזֵּק ה', אֶת־לֵב פַּרְעֹה; וְלֹא אָבָה, לְשַׁלְּחָם.

(כח) וַיֹּאמֶר־לוֹ פַּרְעֹה, לֵךְ מֵעָלָי; הִשָּׁמֶר לְךָ, אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי – כִּי בְיוֹם רְאֹתְךָ פָנַי, תָּמוּת.

(כט) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה, כֵּן דִּבַּרְתָּ: לֹא־אֹסִף עוֹד, רְאוֹת פָּנֶיךָ.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "וּלְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן־בִּנְךָ" (שמות י, ב)

💭 **מפרשים:** ספורנו: "לְמַעַן יֵדְעוּ דוֹרוֹת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל אֵלֶּה". המכות הן גם חומר לסיפור שעובר בין הדורות.

📜 **כתוב:** "הֲטֶרֶם תֵּדַע, כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם" (שמות י, ז)

💭 **מפרשים:** רשב"ם: "וכי עדיין לא ידעת כי אבדה מצרים, בדבר ובברד ובשאר מכות". היועצים כבר רואים את מה שהמלך מסרב לראות.

📜 **כתוב:** "וַיְהִי חֹשֶׁךְ־אֵפֵלָה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם, שְׁלֹשֶׁת יָמִים" (שמות י, כב)

💭 **מפרשים:** רש"י, לפי המדרש: "וְלָמָּה הֵבִיא עֲלֵיהֶם חֹשֶׁךְ"? כי היו בישראל שלא רצו לצאת, ומתו בימי החושך "כְּדֵי שֶׁלֹּא יִרְאוּ מִצְרִיִּים בְּמַפַּלְתָּם".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: "חצי כיתה בטיול" (4 דקות)
2. קריאה בקול: י, א-יא, מטרת המכות ו"מי ומי ההלכים" (9 דקות)
3. ניתוח תשובת משה (ט) מול הצעות פרעה (יא, כד), טבלה בזוגות (10 דקות)
4. הארבה והודאת פרעה השנייה (יב-כ) עם הרשב"ם (7 דקות)
5. החושך (כא-כט) ורש"י על "ולמה הביא עליהם חשך" (9 דקות)
6. דיון ערכי וכרטיס יציאה (6 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה אמרו עבדי פרעה לפרעה (י, ז)?
2. מה הציע פרעה בכל אחד מהשלבים (י, יא; י, כד), ומה ענה משה (י, ט; י, כו)?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה, לפי הפרק, המכות נועדו גם "ולמען תספר באזני בנך"?
2. מה המשמעות של "לא ראו איש את אחיו" מעבר לחושך הפיזי? (קריאה שלנו, לא פרשן)

הערכה (מה דעתי?)

1. האם לדעתכם יש מצבים שבהם אסור להתפשר? מה מיוחד בהם?
2. מה אנחנו רוצים להעביר לדור הבא, ואיך עושים את זה?

🏁 סיכום השיעור

בפרק י המשא ומתן מגיע לשיא. פרעה מוכן לשלח רק חלק מהעם, ומשה מתעקש על יציאה של כולם: הצעירים, הזקנים והמקנה, כי זה "חג ה' לנו". המכות מוצגות כסיפור לדורות, והחושך מסתיים בניתוק: משה ופרעה לא ייפגשו עוד בארמון.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

כל תלמיד משלים: "משה סירב להתפשר, כי _____".

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- ניתוח המשא ומתן כמהלך דרמטי: כל הצעה של פרעה מצמצמת את הוויתור, וכל תשובה של משה מרחיבה.
- "ולמען תספר": זיכרון קולקטיבי והעברה בין-דורית, חיבור להגדה של פסח כטקסט תרבותי.
- קריאה שלנו (לא פרשן): חושך שבו "לא ראו איש את אחיו" כדימוי לחברה שבה אנשים לא רואים זה את זה.
- תפקיד עבדי פרעה: יועצים שרואים את המציאות מול מנהיג שמסרב לראות.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (י, כב): "שֶׁהָיוּ בְיִשְׂרָאֵל בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר רְשָׁעִים וְלֹא הָיוּ רוֹצִים לָצֵאת": גאולה דורשת רצון לצאת.
- ספורנו (י, א): "כְּדֵי שֶׁבָּהֶם יַכִּיר הָעָם אֶת גְּדֻלִּי וְיָשׂוּב מֵרִשְׁעָתוֹ".
- "בְּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ": עבודת ה' של כל העם, כולל ילדים; חיבור לחינוך ולמצוות "והגדת לבנך".
- רמב"ן (י, א): הכבדת הלב באה "אַחֲרֵי שֶׁפָּח�ֲדוּ מִמֶּנּוּ בַּבָּרָד וְהִתְוַדּוּ עַל עֲוֹנָם".

💡 הערות למורה

אפשר להמשיך את טבלת המכות ולסמן בה את מכת החושך כשלישית בשלשה (בלי אזהרה). המדרש על המתים בימי החושך קשה; מומלץ להציג אותו כמדרש, ולשאול מה הוא בא ללמד על רצון וגאולה, בלי להרחיב בפרטים. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

טבלת המשא ומתן, "ולמען תספר", הודאת פרעה אחרי הארבה, החושך ורש"י, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שמות י (מכון ממרא)
- ספורנו על שמות י, ב (ספריא)
- רשב"ם על שמות י, ז (ספריא)

- רש"י על שמות י, כב (ספריא)
- רשב"ם על שמות י, א (ספריא)
- רמב"ן על שמות י, א (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: ארבה וחושך: "בנערינו ובזקנינו נלך"

1. לפני הארבה: פרעה "לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים"; משה "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ; בְּבָנֵינוּ וּבִבְנוֹתֵנוּ". אחרי החושך: פרעה "רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם, יֻצָּג"; משה "וְגַם־מִקְנֵנוּ יֵלֵךְ עִמָּנוּ, לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה".

2. 1. שבני ישראל יספרו לילדיהם ולנכדיהם על המכות (זיכרון לדורות). 2. "וידעתם כי אני ה'": הכרה באלוהים.

3. "עַד־מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ... הֲטֶרֶם תֵּדַע, כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם". העבדים רואים שמצרים נהרסת ומבקשים לשלח, ואילו פרעה עדיין מתעקש.

4. דומה: "חטאתי" ובקשת תפילה. שונה: כאן הוא מבקש "שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפַּעַם" ואינו מצדיק את ה' כמו בברד ("ה' הצדיק"). אפשר לטעון שההודאה כאן חלשה יותר (כל תשובה מנומקת).

5. במצרים "לֹא־רָאוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו", ולבני ישראל "הָיָה אוֹר, בְּמוֹשְׁבֹתָם". רש"י: היו בישראל רשעים שלא רצו לצאת, ומתו בימי החושך כדי שהמצרים לא יראו את מפלתם.

6. פרעה מאיים: "אַל־תֹּסֶף רְאוֹת פָּנַי", ומשה: "לֹא־אֹסִף עוֹד, רְאוֹת פָּנֶיךָ". הקשר נקטע; המשא ומתן נגמר, והמכה הבאה תהיה האחרונה.

7. א. "לְכוּ־נָא הַגְּבָרִים" מול "בִּנְעָרֵינוּ וּבִזְקֵנֵינוּ נֵלֵךְ"; "רַק צֹאנְכֶם וּבְקַרְכֶם, יֻצָּג" מול "לֹא תִשָּׁאֵר פַּרְסָה". ב. היציאה היא חג של כל העם, ולא רק של הגברים; אם הילדים יישארו, לא יהיה למי "לספר" ואין עתיד לעם. גם המקנה נחוץ לעבודת ה' ("לֹא־נֵדַע, מַה־נַּעֲבֹד אֶת־ה"). עמדה אישית מנומקת. ניקוד מוצע: סעיף א 8 (4+4); סעיף ב 12 (הסבר 8, עמדה 4).

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו, רשב"ם ואור החיים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפור המכות ויציאת מצרים (שמות ז-יג) נלמד בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.